

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Uppsala och Arkona

Gellerstedt, Nils

Fornvännen 21-57

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1952_021_kompr

Ingår i: samlar.raa.se

UPPSALA OCH ARKONA

Av Nils Gellerstedt

Professor Anders Bugge har vid årsskiftet 1950—51 publicerat en avhandling benämnd »Uppsala-templet i nytt lys og streiflyv over den gammelnordiske kultusbygning».¹ Det är med stor förväntan, som man tar del av detta professor Bugges, denne erkänt främste kännaren av de norska stavkyrkornas arkitektur, nya inlägg i den alltjämt aktuella frågan om hednatemplen. Detta grundar sig i huvudsak på nya tolkningar av vendertemplens på Rügen gestaltning, som av honom nu framställes såsom baserad på eller åtminstone starkt influerad av formgivningen hos medelhavsländernas ciborier. Då ett referat från denna avhandling torde ha intresse för denna tidskrifts läsare har jag här velat lämna ett sådant. Ett studium av såväl Bugges som andra forskares tidigare gjorda tolkningar av Saxos text rörande Rügentemplet och i anslutning till dessa upprättade rekonstruktionsförslag har dessutom föranlett mig att från grunden penetrera dessa problem och att upprätta självständiga förslag, vilka synas mig mera sannolika än de föregående och därför bättre kunna tjäna som bas för en jämförelse med templets i Gamla Uppsala plan och uppbyggnad. Denna uppsats har därför blivit större och mer innehållsrik än jag från början avsett. Den omfattar nu, förutom referatet jämte kritik av såväl Bugges som tidigare förslag, en nytolkning av Saxos text och därpå grundade förslag till rekonstruktion av templet i Arkona och Karentia samt Sæból på Island. Till sist har jag gjort ett försök att finna den byggnadshistoriska härstamningen av de två huvudtyper, som synas vara företrädna hos de nordiska kultbyggnaderna.

¹ Studier tillägnade Henrik Cornell på sextioårsdagen av 14 författare, Sthlm 1950.

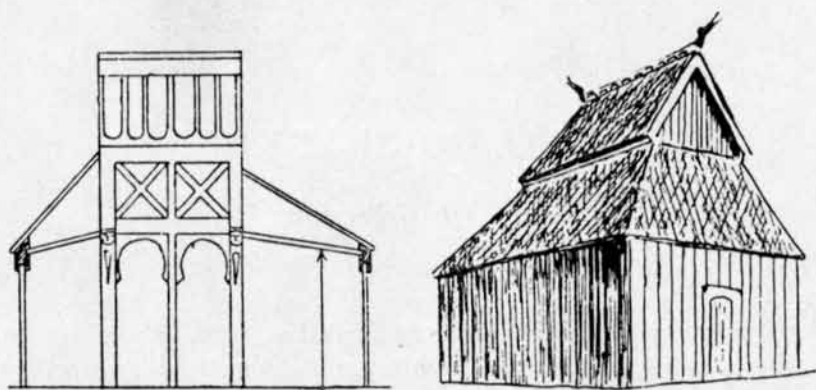

Fig. 1. Förslag till rekonstruktion av hednatemplet i Gamla Uppsala. Sektion i 1:500 och perspektiv av Anders Bugge 1935. — Vorschlag zur Rekonstruktion des Heidentempels in Alt-Uppsala. Querschnitt und Perspektivbild von Anders Bugge 1935.

Bugges avhandling begynner med ett omnämmande av de i Tor 1948 avbildade tidigare förslagen till rekonstruktion av hednatemplet i Gamla Uppsala, vilka samtliga grunda sig på den av professor Sune Lindqvist 1927 gjorda utgrävningen och på hans då framställda skiss till plan för templet. Förslagen äro som bekant upprättade och publicerade av resp. Gerda Boëthius 1931, Anders Bugge 1935 (fig. 1),² Åke Ohlmarks 1944 och Sune Lindqvist 1948. Bugge säger sig nu icke ha haft stor tillit till sitt nyssnämnda förslag, vilket dock här återgivits för jämförelse, och tillägger att han är övertygad om att »intet av dessa försök visar det riktiga», men att diskussionen om »detta viktiga kulturmonuments utseende» givit materiel till den uppfattning, som han nu framlägger.

Till den nyssnämnda raden av förslagsställare sällade jag mig i oktober 1950 med ett försök till rekonstruktion av templet grundat på ny tolkning av planen.³ Sist i raden har nu Bugge kommit med sin något tidigare skrivna, men först senare tillgängliga avhandling, där han även framställer sina tyvärr ej med någon ritning illustrerade tankar om hednatemplen såväl på Rügen som i Gamla Uppsala.

² Anders Bugge i Acta archaeologica VI, København 1935, s. 154.

³ Nils Gellerstedt, Hednatemplet i Gamla Uppsala, Fornvännen 1950.

Med anledning av den »påtagliga överensstämmelse» som Bugge finner mellan den av stolphålen i Gamla Uppsala utvisade planen för hednatemplet på denna plats och vendertemplens på Rügen ingår han på ett närmare studium av dessa senare. Han återger därför den år 1921 framgrävda planen för templet i Arkona och omnämner, att det var uppfört som ersättning för ett tidigare, vilket av danskarna nedbrändes år 1136. Han lämnar även utdrag från 14:e boken av Saxos bekanta verk: *Historia Danica*.⁴ Uppgifterna hos Saxo rörande Rügentemplet karakteriseras som ännu mera autentiska än hos Adam av Bremen beträffande Uppsalatemplet, enär Saxo, ehuru han ej själv var med på den danska flottan, dock måste ha fått sin livliga framställning om Rügens erövring och templens nedbrytande från sin väns, konung Valdemars överbefälhavare, biskop Absalon egen mun. I samband med de krigståg som danakonungen Valdemar I den store (1131—82) företog mot vikingarne i Venden, nedbröt denne 1169 hednatemplet i Arkona och Karentia på Rügen. Venderna hade nämligen tidigare under en lång följd av år med sina vikingafloetter hemsökt Danmark och därvid enligt Saxo lagt en tredjedel av landet öde, varför konungens korståg i lika hög grad synes ha varit ett hämnandetåg mot dessa danernas fiender.

Saxo lämnar en ganska utförlig beskrivning av vendernas och särskilt Arkonas gudatemplet. Hans på latin skrivna text har emellertid beträffande tempelbeskrivningarna varit svår att tolka. De punkter, där samma latinska ord nu kan ha skilda betydelser, hava åstadkommit alldeles olika tolkningar av templens utseende. Även bör man räkna med att Saxo, som väl ej var byggnadssakkunnig och erhållit sina uppgifter från andra hand, ej alltid lyckats väl vid formuleringen, då det gällt att klargöra tempelanläggningarnas form och detaljer. Detta antagande stödes även av det faktum, att han i vissa punkter lämnat skilda och varandra motsägende uppgifter. Tolkningssvårigheterna framgå påtagligast vid en jämförelse mellan de i vissa fall myc-

⁴ *Saxonis Grammatici Historia Danica* rec. P. E. Müller et J. M. Wel-schow, Havniae 1839. — *Saxo Grammaticus, Saxonis gesta danorum*, Olrik og Blatt, Khvn 1948.

ket divergerande tydningar, som av olika översättare och forskare givits hans utsago.

Av Saxos hela verk känner jag närmare följande fem, alla till danska gjorda översättningar: Anders S. Vedel, 1575,⁵ A. H. Godicke, 1752,⁶ Fredrik S. Grundvig, 1855,⁷ Fr. Winkel Horn, 1898⁸ och Jörgen Ollriks, 1908—11.⁹ Samtliga dessa fem ha för att få tempelbeskrivningen läsbar tytt den efter bästa förstånd, men var och en på sitt sätt.

Beträffande templen på Rügen har även särskilda tolkningar lämnats av Sune Lindqvist 1923, som även återgivit denna del av Saxos latinska text,¹⁰ av Åke Ohlmarks 1943,¹¹ som, tolkat vissa av de svårtydda, Arkonatempet berörande orden, samt Anders Bugge 1950, som också gjort ordtydningar och i övrigt lämnat sitt bidrag till lösandet av tillhörande spörsmål.

Jag hade först tänkt mig, att jag genom sammanställning av de nämnda författares olika uppfattningar av tempelbeskrivningen och urval av de tolkningar, som föreföllo att vara mest sannolika, skulle kunna komma till ett acceptabelt resultat, men visade det sig snart, att denna väg ej var helt säker, enär samtliga de danska översättarna gjort alltför fria tolkningar av texten. Man kunde därför icke med full visshet avgöra vilken tolkning, som i varje enskild punkt var mest tillfredsställande. För den skull vände jag mig till en framstående fackman, professorn i latin vid Stockholms högskola, dr Dag Norberg,

⁵ Den danske Krönike av Saxo Grammatikus, 14 bogen, Kiöbenhaffn 1575, s. CCCCXXXV (435), oversaet av Anders Söffrensen Vedel MDLXXV, trykt paa ny 1851. Samfundet till danske Litteraturs fremme.

⁶ Saxonis Grammatici, Historia Danica paa dansk, översättning av A. H. Godicke, Kiöbenhavn 1752.

⁷ Höinordens Rikskröniker fra Middelalderen, fordanskede av Nic. Fred. Grundtvig, Kjöbenhavn 1855 (s. 690), och ny upplaga Danmarks Riges Kronike af Saxo Runemester, Köpenhamn 1924.

⁸ Saxo Grammaticus Danmarks Krönike, oversat av Fr. Winkel Horn, tryckt 1898, 2 delen, s. 218.

⁹ Saksnes Danesaga fra Dan til 1185, oversat av Jörgen Ollriks, del 4, s. 122. Ved udvalget for folkeoplysningens fremme, Köbenhavn 1908—11.

¹⁰ Sune Lindqvist, Hednatempet i Gamla Uppsala, Fornvännen 1923, s. 98—102.

¹¹ Åke Ohlmarks, Alt-Uppsala und Arkona, Vetenskaps-societetens i Lund årsbok 1943, s. 96.

som välvilligt lämnat en bokstavlig översättning av Saxos tempelbeskrivningar. Denna har visat sig kunna tjäna som utgångspunkt för en helt ny tydning av templens gåta, en tolkning som synes ha sannolikhetens prägel.

Först måste jag dock här återge de delar av Saxos skildring av Arkonas erövring och templets nedslående, som för vårt ämne äro av intresse. Därvid har jag, liksom rörande andra icke omtvistade punkter, i allmänhet använt Jörgen Olriks, visserligen såsom även de andras populärt hållna, men i stort sett förträffliga översättning. De förutnämnda personerna ha i fortsättningen, då deras tolkningar citerats, angivits med sina initialer.

Av Saxos berättelse framgår, att staden Arkona låg på en hög klint med mot norr, öster och söder branta stup mot havet och på den fjärde sidan mot väster befast med »en 50 alnar hög vall, vars nedre hälft var av jord och den övre byggd med timmerstockar på sidorna och grästorv emellan». Vid stadens belägring hade försvararna även fyllt mellanrummet mellan stadsportarna med jord och torvor, varför stormning ansågs utförbar. Då man emellertid observerade, att fyllningen där sjunkit ihop, så att det blivit liksom en avsats under torntaket, kunde en yngling klättra upp på i vallen inslagna spjut och i mellanrummet till det ovanför befintliga portornet påtända detta medels upphissat torrt gräs. Då även den intillvarande starkt hopgyttrade trähusstaden därigenom sattes i brand måste försvararna uppge motståndet och staden kapitulera.

Saxo meddelar vidare: Mitt i staden var en vid och öppen plats, på vilken stod ett utomordentligt präktigt, i trä byggt tempel (delubrum). Helgedomen hölls högt i ära, icke blott på grund av det rika arbete, som nedlagts därpå, utan i första rummet på att den inneslöt bilden av den övergud Svantevit, som i hela Venden »ägnades en besynnerlig och högtidlig dyrkan». (F. W. H.) Den benämndes även Sankt Vitus sedan den tid då kejsar Karl var herre över Rügen och sökte omvända innevärnarna till kristendomen.

Gudabilden var väldig, större än någon människa; den var ett under med fyra huvuden, varav två vända sig framåt och två bakåt, dock så att både framtill och baktill såg det ena ansiktet åt höger och det andra åt vänster, varför två ansikten voro rik-

tade åt vänstra sidan och två åt den högra; skägget var kort och håret klippt på sätt bland Rügenborna var vanligt. I högra handen hade han ett praktfullt, med olika slags metaller prytt horn, men den vänstra handen höll han i sidan, fötterna syntes röra vid golvet, men fotstycket var dolt i jorden. Vid fötterna lågo gudens sadel och bindslen samt hans väldiga slagsvärd, vars balja och fäste hade utomordentligt smide och voro belagda med »det vita silver». I templet hängde runt om mycken purpur, som väl hade sin glans i behåll, men var så skört att det föll sönder vid beröring.

Saxo lämnar även en intressant skildring av vändernas hednakult, vilken skilde sig avsevärt från vad vi känna om de nordiska vikingarnas blotfester men även hade vissa beröringspunkter med dessa. Han meddelar bl. a. följande: En gång om året, när skörden var bärgad, firades gudens högtid framför templet, dit öns befolkning från alla vägar strömmade till; de medhade offerdjur och höllo till sist ett högtidligt gille till gudens ära. Hans präst, vilken dagen före offerfesten grundligt fejat templet rent med en kvast, var den enda, som fick komma in i själva gudarummet, där han dock ej hade tillåtelse att andas varken in eller ut, utan måste för var gång springa till dörren, så att guden ej bleve vanhelgad av den mänskliga andedräkten. (Härav kan man förstå, att en dörr fanns ej långt från guden, ja det torde t. o. m. vara klart, att en dörr satt i västväggen av själva gudarummet. Därav följer, att den tolkning av Saxos beskrivning, som förmäler, att gudahuset »pråladē med förlåtar i stället för väggar», ej får tagas bokstavligt, då åtminstone på västsidan fanns en dörr och således även en vägg.) Prästen hade — tvärt emot landets sed — långt hår och skägg. Dagen efter »tog han i allt folkets åsyn hornet ur gudabildens hand» (av denna uppgift kan bildens höjd beräknas till högst 3 m) och såg noga till huru mycket av dess vin, som fanns kvar, ty om vinet hade försvunnit var det ett tecken till att ett hårt år med missväxt stundade, varför han då påbjöd att folket skulle spara av grödan för nya sådden; var däremot hornet såsom vanligt fullt, spådde han ett gott år med fulla åkrar. Han utgöt därefter vid gudens fot det gamla vinet som ett dryckesoffer, hällde nytt vin i hornet och drack vördnadsfullt guden till, samt

önskade i högtidliga ordalag sig själv och landet allt gott och folket välstånd och seger. Därefter satte han hornet till munnen, drack det hastigt och i ett drag ut, fyllde det på nytt med vin och satte det åter i gudabildens hand. Det offrades också en rund honungskaka, som var fullt så stor som en mans längd. Efter denna högtid till gudens ära tillbraktes hela dagen vid ett yppigt dryckesgille, där folket levde högt på offerdjuren och frossade på den till guden vigda boskapen. Vid detta gille var det en helig plikt att dricka sig full; att vara nykter kallades för synd!

Saxo berättar även, att för bestridande av omkostnaderna för kulten fick varje man och kvinna skatta en penning; dessutom fick guden en tredjedel av allt krigsbyte, som guden förhjälpit vikingarna till, och även fick prästen ta hand om allt som gudens ridande livvakt på trehundra man stred eller stal sig till. Guden hade även sin egen livhäst, vilken endast guden (eller snarare prästen) hade lov att fodra och rida. Då vunderna skulle ut i härnad mot ett annat land, bad prästen först högtidligt en bön till guden och »förde så hästen sadlad ut från förhallen» till en plats framför templet, där tjänarna slagit ned sex spjut i marken, två och två i kors. Så fick hästen hoppa över de tre spjutkorsen, men måste — för att kunna spå seger — vid alla tre tillfällena sätta högra frambenet först; om han missade en enda gång uppgavs sjötåget. (Av denna berättelse kan man kanske draga den slutsatsen, att hästen hade sitt stall i omgången eller förgården utanför det egentliga templet, då han ju icke kunde få stå och orena i själva förhallen; även är tydligt att någon dörr måste ha funnits mellan hallen och förgården.) Det omtalas också att man ofta — fastän han »stått i stallet hela natten» — på morgonen fann hästen så svett och nedsölad, som om han sprungit flera mil (med prästen på ryggen?).

Sedan den danska hären genom den öppnade stadsporten trängt in i staden kom den fram till tempelanläggningen. På kung Valdemars befallning revo nu hans svenner ner »för-låtarne från det allra heligaste och höggo av benen på belätet nedtill, varvid det föll baklänges mot den närstående vägen». Då de sedan höggo håll (dejectio) på vägen (för huvudet), föll

belädet med ett brak till marken och fördes bort för att uppbrännas. Därefter läto danskarna bränna templet och där uppföra en kyrka av för stadens belägring nyligen fällt timmer.

Efter denna långa, men även för tolkningen av tempelfrågorna nödvändiga beskrivning över huru vunderna bedrevo sin religiösa kult och huru gudabilden störtades, torde det vara skäl att kasta en blick på utgrävningsplanen av 1921 (fig. 2). Utgrävningarna visa i mitten fyra firsidiga grunder eller plintar

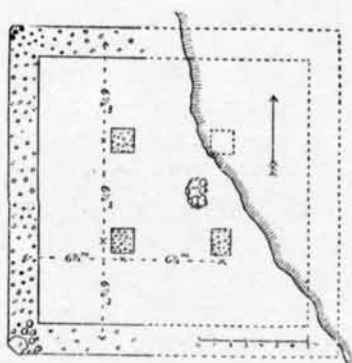

Fig. 2. Plan av tempelanläggningen i Arkona enligt Schuchardts utgrävningar 1921. Skala 1:500. — Plan der Tempelanlage in Arkona nach Ausgrabungen Schuchardts 1921.

på ett avstånd mellan dessas mitt på ett avstånd mellan dessas mitt av ca 6,5 m. Den återstående av de två till östväggen hörande plintarna har rektangulär form under det att de två västliga äro kvadratiska. Strax innanför denna östvägg är grunden för gudabilden, varför det är tydligt, att dessa plintar utgjorde grunden för de i Saxos beskrivning omnämnda fyra pelare, som uppburo taket över gudarummet eller det allra heligaste. Utanför detta, omgivande hela anläggningen, finnes en kvadratisk, icke mindre än 2 m bred grundmur, vars innersida är be-

lägen 5,5 m från plintarnas mitt. Hela anläggningen är således en kvadrat med 21,5 m:s sida till grundmurens ytterkant, detta under den sannolika förutsättningen att den östliga muren som störtat i havet, varit symmetriskt placerad. Yttermurens stora bredd synes emellertid visa att här icke, såsom tidigare tolkare antagit, funnits en enkel, utan i stället en dubbel vägg eller inhägnad, som därför torde ha varit uppförd ur försvarssynpunkt och bildat en skyttegång. Denna dubbla inhägnad på den breda grundmuren möjliggör även en förut ej funnen, men naturlig och sannolik tolkning av Saxos text. Grundmuren har avsnubbade hörn med där större stenar, tydande på att skyttegången där varit kraftigare utbyggd.

För frågan om huru hednatemplet i Gamla Uppsala var gestaltat är det av intresse att få klarhet i huru Arkonatemplet

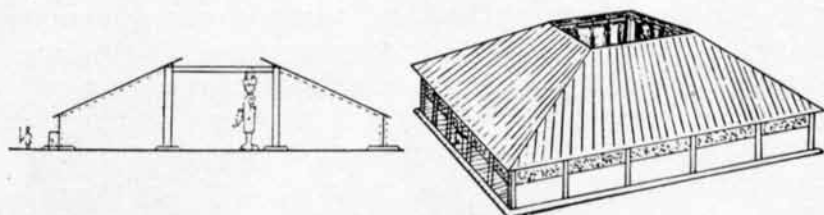

Fig. 3. »Rekonstruktionsförsök» för Arkonatemplet. Sektion i 1: 500 och perspektiv av Åke Ohlmarks 1943. Skala 1: 500. — »Rekonstruktionsversuch» des Arkonatemplets, Querschnitt und Perspektivbild von Åke Ohlmarks 1943.

var uppbyggt. Låt oss därför först granska de resultat som de tre, vilka hittills sysslat med dessa problem, Lindqvist, Ohlmarks och Bugge, kommit till.

För Lindqvist har saken tydligen redan från början varit fixerad. Han har utgått från att templet i Gamla Uppsala och Arkona båda varit centralanläggningar med likartad planform och med tak över hela området. Enligt hans översättning sammanfalla de vackert snidade ytterväggarna med templets yttergräns. För Ohlmarks ställer sig saken helt annorlunda. Han hade för Gamla Uppsala 1943 kommit till en i huvudsak rimlig lösning, då han antog, att endast den centrala fyrkanten skulle vara hela templet, men helt omgivet av en ej taktäckt inhägnad »skigård». För Arkona har han däremot året därpå, trots den i princip lika planen, kommit till motsatt uppfattning och räknar där med en taktäckt omgång kring en öppen gård med guden under bar himmel. Han har fäst sig vid att Saxo varken omnämner färg eller form på själva gudahusets tak och därav dragit den slutsatsen, att det alldeles icke fanns något tak över gudarummet. Han anser, att denna anordning inspirerats av vissa likartade anläggningar i främre orienten. Gudabilden skulle emellertid här stå utsatt för regn och snö, varjämte det heliga vinet i gudens horn måste bli utspätt av regnet och nedsmutsat av fåglar. Detta åskådliggöres av hans »rekonstruktionsförsök» (fig. 3. Obs. 5 m jättegud!) Man har för övrigt svårt att förlika denna hans tydning med Saxos omdöme om templet, att det var »utsökt praktfullt och konstrikt byggt».

Bugge slutligen visar sig i sin avhandling ha alldeles särskilda tankar om templets uppbyggnad och konstruktion. Han

utgår emellertid från att såväl mittpartiet som omgången ha haft ett gemensamt tak, och att det varit ett ej särdeles brant tak över omgången. Den eventuella fortsättningen över mittpartiet kan mycket väl ha varit sadeltak, men fortsätter han utan motivering, det ligger närmast att tänka sig detta, som en pyramid, antingen i fortsättning av omgångens tak eller — och bättre — med spetsig form. Att, som Lindqvist tänker sig för Gamla Uppsala, ha ett väldigt sadeltak över hela byggnaden, anser Bugge, däremot »ej motiverat av texten och är ej heller rimligt annat än för en avlång byggnad» under det att det här, enligt hans uppfattning, är fråga om ett tak över hela det kvadratiska området.

Bugge framhåller vidare, att beskrivningens svårtolkade ord »laguearia» är terminus teknikus för kassetterna i romerska arkitekturens tak och valv, varför han antar, att åtminstone omgången täcktes med bjälkramar med mellanliggande bräder så att verkliga kassetter danades. Han framställer en mängd alternativa lösningar av takproblemet för de två nyssnämnda takformerna, med större eller mindre takkassetter kombinerade med från stavkyrkoarkitekturen kända bjälkkonstruktioner av olika slag. Då han icke illustrerat något av sina förslag med ritningar är det dock ej möjligt att närmare ingå på ett studium av dem.

Bugge tolkar »portomfattningarna mellan gudarummets fyra pelare» så, att där ej skulle finnas några väggar och ej ens väggdelar eller sammanhållande konstruktioner, och identifierar därför den »närstående väggen» med den på 7 meters avstånd från gudabilden befintliga inhägnaden i öster, i stället för den intill guden befintliga väggöppningen, och beräknar med anledning härav Svantevits höjd till 8 à 9 m. Man kan anmärka, att även om man gör guden smärt fordras härför en trästam med ca 2 m:s diameter. Det måste erkännas, att det på så sätt erhållna oerhörda måttet på belätet väl motiverar Bugges omdöme att det visar »ett monumentalt stycke träskulptur». Han påpekar vidare, att minst så höga som gudabilden måste pelarna på omgångens innersidor ha varit, eftersom guden föll genom den mellan pelarna befintliga öppningen, där endast förhängen skulle ha funnits. Häremot kan framhållas att då Saxo säger,

att gudabilden var »väldig och större än någon människa», skulle man väl närmast gissa på gudens höjd till omkring 3 m, vilket även stämmer med uppgiften om att prästen tog hornet ur gudens hand och på den kända höjden 3 m av gudabilden i Karentias största tempel. Det allt för stora mått Bugge kommit till för Svantevit, och således även för de omgivande purpurbonaderna, synes mig visa, att premisen, d. v. s. det av honom antagna läget å väggen mot vilken guden föll måste vara felaktig. En strax bakom denne och således verkligt närstående vägg eller byggnadskonstruktion mellan de östliga inre stolparna måste ha funnits. En särskild konstruktion i denna portöppning antydes även genom den avlånga form dessa grundmurar enligt utgrävningsplanen hava. Då som nämnts Bugge ej visat någon förslagsritning över templet har jag — för åskådliggörande av hans beskrivning enligt av honom rekommenderade alternativ — genom vidstående skiss

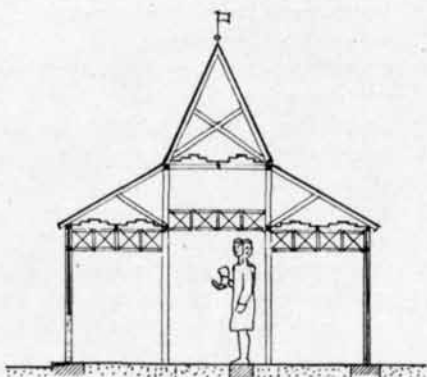

Fig. 4. Sektion av Arkonatemplet i 1:500, enligt Anders Bugges tolkning 1950 av Saxos beskrivning. Skiss av Nils Gellerstedt 1951. — Längssnitt des Heidentempels in Arkona, gemäss Anders Bugges Deutung 1950 der Beschreibung Saxos. Skizze von Nils Gellerstedt 1951.

(fig. 4) sökt åstadkomma en antydning om huru han i stort sett synes ha tänkt sig detta. Han framhåller, att templet av gudabildens stora höjd motiverade höga resning »måste giva dess allra heligaste en representativ verkan». Bilden visar dock, enligt min uppfattning, att templet ej kan ha haft denna uppbyggnad.

Nu komma vi till den svårtolkade beskrivningen av själva templet, vilken här återgivits dels på latin, dels i professor Norbergs ordagranna översättning.

Latinsk text
enligt Saxo Grammaticus

Ordagrann översättning
av professor Dag Norberg

1. Exterior aedis ambitus.	Templets ytterväggar (ambitus kan även översättas med omkretsen av) lyste av sorgfälligt utförda sniderier och innehöllo allehanda bilder med rå och klumpig bemålning.
2. Accurato caelamine renitebat, rudi atque impolito picture artificio varias rerum formas complectens.	
3. Unicum in eo ostium intraturis patebat.	En enda port förde in i templet.
4. Ipsum vero fanum, duplex septorum ordo claudebat.	En dubbel rad av stängsel inneslöt själva helgedomen,
5. e quibus exterior parietibus contextus,	av vilka den yttre, som förenats med väggarna,
6. puniceo culmine tegebatur;	täcktes av ett purpurtak;
7. interior vero, quatuor subnixus postibus,	den inre, som hade fyra bärande stolpar,
8. parietum loco pensilibus aulaeis nitebat,	prålade med upphängda förlåter i stället för väggar,
9. nec quicquam cum exteriore,	och förbands med den yttre,
10. praeter tectum et pauca laquearia communicabat.	endast genom taket och några få kasettak.

Professor Norberg har härtill framhållit att han, för att ej påverkas av föregående tolkare, avsiktligt undvikit att ta del av tidigare översättares eller arkeologers inställning till frågan om templets konstruktion. Han har emellertid påpekat, att hans översättning ej av honom själv kan förstås, särskilt rörande innebörden av två uttryck: »en dubbel rad av stängsel», och »den yttre, som förenats med väggarna» (den är meningslös, skriver han).

En bokstavlig översättning av Saxo är således ej så lätt att förstå, men visar det sig dock, att man kan tyda den genom att använda utgrävningsplanens resultat och för övrigt de upplysningar, som Saxo lämnar på andra ställen, samt att på vissa punkter formulera om Norbergs ord utan att ändra i sak. Vid denna analys har jag även utgått från att om viss tolkning av Saxos text lett till en orimlig slutsats, såsom exempelvis Ohlmarks taklösa gudahus eller Bugges niometers gud, så måste den förkastas och en riktigare, språkligt oantastbar sökas.

Det är särskilt i två punkter, som de forskare, vilka förut

brottats med problemet, ha misstagit sig och därför kommit till felaktiga resultat. Dels ha de ej observerat, att grundmuren runt området med sitt stora breddmått, ej kan ha varit avsedd för en enkel vägg utan för »en dubbel rad av stängsel (D. N.)», eller »en dubbel rad stolpar», utfyllda av väggar, som Lindqvist uttrycker sig. De ha vidare tolkat uppgiften om det yttre (rummet), som förenats med (ytter)-väggen så, att detta skulle betyda utrymmet utanför gudahuset, d. v. s. omgången, i stället för den naturliga tolkningen förhållen.

Vid den tolkning av Saxo som följer här nedan har jag utgått från professor Norbergs förut anförda bokstavligen översättning, men även sökt följa den säkerligen riktiga princip, som Grundtvig i förordet till sin översättning formulerat på följande sätt: »En översättning skall i första hand vara läsbar och i andra hand så trogen, som den kan vara för att vara läsbar.»

För att få dessa mina tolkningsförsök granskade och kritiserade har jag efter samråd med professor Norberg vänt mig till en annan fackman, docenten vid Stockholms Högskola dr Emil Schieche, vilken välvilligt ställt sina kunskaper till förfogande. Som slutomdöme meddelade han, att Saxos text och uttrycksätt fullt medger de tolkningar, som jag här nedan för de olika punkterna anför. Han framhåller emellertid, att Saxo, som tydligen bemödat sig om att använda ett elegant språk, vid beskrivningen av templet i flera punkter använt sig av så oklara uttryckssätt, att texten där möjliggör olika tydningar. Antagligen beror detta även på att han ej var med vid själva krigståget, utan gjorde sina beskrivningar av templet efter andrahandsuppgifter — från biskop Absalon. Detta torde vara orsaken till de ovannämnda felsluten.

Gellerstedts tolkning

1. Helgedomens ytterväggar.
2. lyste av sorgfälligt utförda sniderier och innehöllo allehanda bilder med rå och klumpig bemålning.
3. En enda port förde in i templet.

Kommentarer

- Ordet templet har utbytt mot helgedomen eller hela tempelanläggningen, vilken här avses. Dess ytterväggar befinna sig på den yttre grundmuren.
- Oförändrad.
- Oförändrad.

4. En dubbel inhägnad fanns utanför själva templet, (d. v. s. på den yttre grundmuren). Omformuleringen innebär i sak ingen ändring av Norbergs översättning, men gör texten mera läsbar; tillägget upp-lyser om belägenheten av inhägnaden. Om Saxo hade börjat sin beskrivning med denna punkt hade hans text blivit lättare att förstå än nu, och många misstag blivit ogjorda.
- 4a. (Templet hade två rum), Saxo har överhoppat dessa ord, som han troligen fann obehövliga då han i fortsättningen omedelbart talar om de båda rummen — det yttre och det inre. För att göra texten läsbar äro emellertid orden behövliga och hava också de flesta av översättarna (A. S. V., F. S. G., V. H. och J. O.) infört ett sådant förtydligande.
5. av vilka det yttre (d. v. s. förhallen), som sträckte sig till (de yttre) väggarna, (d. v. s. den dubbla inhägnaden). Norbergs bokstavliga översättning, som av honom betecknas som meningslös, blir möjlig att förstå, sedan man infört förutnämnda komplettering om de två rummen, och genom vidstående omformulering, som ej innebär någon ändring i sak.
6. täcktes av ett purpurfärgat tak. Taket var antagligen målat med röd färg, men om det var på ut- eller insidan eller på båda, framgår ej av texten. Förtydligandet åstadkommer icke någon förändring i sak.
7. Det inre (rummet), som hade (eller innefattades av) fyra bärande stolpar, Tillägget motiveras av att beskrivningen om den ungefär 3 m höga gudabildens fall »mot närstående vägg» visar att någon vägg eller några bjälkkonstruktioner (laquearia) funnos något lägre än gudens huvud, d. v. s. omkring två och en halv meter över golvet. Under dessa fanns enligt Saxo åtminstone på den östra väggen endast »förlåtar i stället för väggar».
8. prålade med upphängda förlåtar i stället för väggar (å dessas nedre delar, d. v. s. nedanför de bjälkar som sammanhöll stolparna), Ordet rummet har tillagts liksom här ovan för att göra texten läsbar.
9. och förbands med det yttre (rummet). Laquearia kan, enl. Norberg, förutom kasettak betyda en träkonstruktion vilken som helst, t. ex. bjälkar, vilket synes mig här vara den lämpligaste översättningen.
10. endast genom taket och de sammanhållande bjälkarna).

Med den nu anförda tolkningen av Saxo synes Arkonatemp-lets planläggning vara klar med gudarum och förhall; även är det påtagligt, att också förhallen var försedd med tak. Saxo talar däremot ej om något tak över omgången, och något sådant har där säkerligen ej heller funnits, annat än möjligen för en stall- och uthusbyggnad. Ett helt tak över förgården är dessutom knappast möjligt att utföra i samband med yttermurens dubbla inhägnad, och kan icke heller ifrågasättas, då därigenom försvarsanläggningen skulle bli ineffektiv.

Huru taken över själva templet varit uppbyggda framgår ej tydligt av Saxos text. Naturligast synes det vara att tänka sig ett högt och brant sadeltak över själva gudarummet, en lösning som även Bugge medger »ej är utesluten». Med en sådan takkonstruktion över det allra heligaste skulle man i första hand vilja tänka sig, att även förhallen hade ett liknande, dock lägre och något mindre brant tak såsom jag tänkt mig det i Gamla Uppsala. Ordet tak i pkt 10 får man i så fall antaga betyda dess, *d. v. s. förhallens tak*. Man kan dock även tänka sig att ordet taket skulle ha betydelsen *det gemensamma taket*, varvid som alternativ erhålles ett enkelt sadeltak över hela byggnaden. Bägge alternativen synas visa antagliga tolkningar av Saxos text, och ha därför båda återgivits å särskilda förslagsritningar.

För rekonstruktionen av tempelanläggningen i Arkona återstår ännu detaljerad känedom om huru yttermuren kring området varit beskaffad. Saxo beskriver endast de sorgfälligt utförda sniderierna på yttersidorna och de allehanda klumpigt bemålade bilderna, som där även funnos att beskåda. Förslagsvis kan man som antagligt tänka sig, att denna av bjälkväggar infattade mur upptill varit försedd med en skyttegång. Muren torde nämligen ha bildat en försvarsanläggning kring templet, varför det hela således skulle ha varit en översteprästens fasta borg på samma sätt som de samtida biskoparna i kristna länder ofta hade det ordnat för sig. Uppgiften om att guden hade en särskild, manstark livvakt synes även bestyrka denna hypotes. Mellanrummet mellan de två ytterväggarna hade då varit till lagom höjd uppfyllt med jord och grästorvor, på liknande sätt, som Saxo beskrivit för den staden i väster försvarande vällen.

För att åskådliggöra huru templet i Arkona skulle ha tett sig

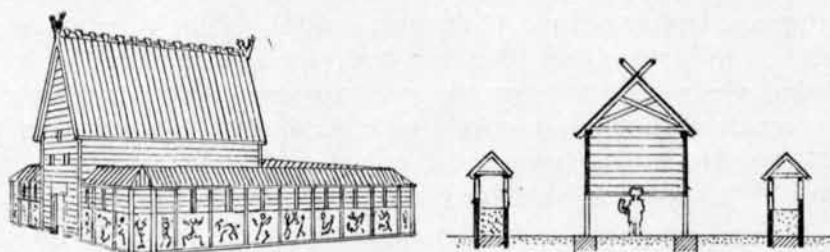
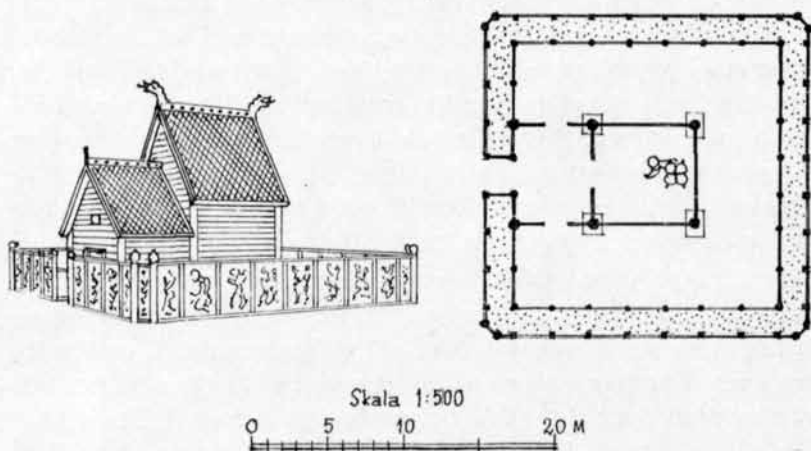

Fig. 5. Hednatemplet i Arkona, perspektiv och plan av Nils Gellerstedt. — Der Heidentempel in Arkona. Perspektive und Plan von Nils Gellerstedt.

Fig. 6. Hednatemplet i Arkona. Alternativ perspektivbild och sektion av Nils Gellerstedt. — Der Heidentempel in Arkona. Alternatives Perspektivbild und Querschnitt von Nils Gellerstedt.

enligt mitt förslag har det återgivits, dels på den framgrävda planen jämte perspektiv (fig. 5) dels enligt det förutnämnda senare alternativet (fig. 6). Å det första alternativet har den förgården omgivande inhägnaden utbildats såsom en skyttegång på sätt vi kunna beskåda en sådan, exempelvis i den tusenåriga staden Dinkelsbühl i Bayern, där dock utförd i sten. I denna stads sällsynt välbevarade ringmur vittna romanska detaljer i vissa av murtornen om att dessa utförts samtidigt med eller tidigare än Arkonatemplet. Å det andra alternativet har skytte-

Fig. 7. Skytlegång i Nördlingens ringmur. — Wehrgang an der Ringmauer von Nördlingen.

gången försetts med tak och öppningar för bågskyttarnas pilar på sätt sådana finnas i behåll i de från samma tidsperiod stammande grannstäderna Nördlingen (se fig. 7) och Rotenburg ob der Tauber. Svantevit har inritats på planen fig. 5 och sektionen fig. 6 i bakgrunden av gudarummet på den återfunna grunden strax intill templets östra vägg. Om denna också, som Saxos beskrivning synes ge vid handen varit öppen nedtill och där ersatts av purpurbonader, måste det som förut nämnts något högre upp ha funnits för byggnadens stabilisering behövliga bjälkar (laquearia) mellan pelarna. Om dessa bjälkars eller väggdelars nederkant hade befunnit sig en halv meter lägre än gudens hjässa, måste hans huvud vid fallet ha fastnat där. De så angivna väggdelarna voro även behövliga för fästandet av purpurbonaderna; dessa få också på så sätt en måttlig längd. Den så framkonstruerade bilden utvisar som synes en i princip och särskilt för det förstnämnda alternativet påtaglig likhet med den som jag kommit till för templet i Gamla Uppsala, genom att

där analysera de framgrävda påhålels storlek och läge, d. v. s. för båda alternativen en rektangulär planform av det i två rum uppdelade templet, vilket omgavs på tre sidor av en inhägnad förgård. Försvarsmurens i Arkona jämförelsevis stora bredd och fina utsmyckning hade visserligen i Uppsala med dess enkla inhägnad en mycket anspråkslösare motsvarighet, men måtten å själva templet voro där till gengäld en halv gång till så stora och så var det »helt smyckat med guld», varjämte där fanns Adams gyllene kedja.

Den nu konstaterade likheten mellan Arkona- och Uppsala-templens planläggning och uppbyggnad ger ett oväntat, men kraftigt stöd åt den tolkning av påhålen i Gamla Uppsala, som jag framställde förra året i Fornvännen. Då Arkonatemplet är från 1100-talets förra hälft — dock med en tidigare år 1136 nedbränd företrädare —, och då båda templen voro belägna vid Östersjön, denna tidens kanske mest frekventerade trafikled, synes det vara mycket antagligt, att det för sin planläggning och byggnadstekniska utformning kunnat hava varit besläktat med det vittberömda Uppsalatemplet eller åtminstone haft det som inspirationskälla. Planen är ju i stort sett densamma med rätvinkliga kvadrater för såväl gudarummet som inhägnaden, vartill för båda templen enligt min tolkning tillkommer för rummet framför gudarummet.

Efter välförrättat mordbrännarvärv i Arkona kom den danska korstågshären till det närbelägna Karentia, en stad av liknande karaktär som Arkona. Den var bebyggd med tätt hopgyttrade trevåningshus, vilka i vanliga fall stodo tomma. De hade, enligt Saxos troligen överdrivna uppgift, vid krigstillfälle och religiösa högtider en besättning av sextusen beväpnade män. Saxo berättar vidare, att Karentia hade tre förnämliga helgedomar, vilkas sirligt smyckade tempel voro väl värda att beskåda. De voro vigda till lokala undergudar, vilka dock höllos nästan lika högt i ära som överguden i Arkona.

Anläggningarna synas ha haft likartad planform som i Arkona, vilket man beträffande de två mindre genom utgrävningar anser sig ha kunnat konstatera. Någon uppgift om dessas storlek i plan är dock ej bekant. Den förnämsta kultanläggningen, vilken först angreps, beskrives av Saxo på följande sätt.

Latinsk text

Professor Norbergs översättning

11. Majus fanum vestibuli sui medio continebatur	Den större helgedomen befann sig i mitten av tillhörande förhall
12. sed ambo parietum loco purpura claudebantur	och båda slötos med purpur i stället för väggar,
13. texti fastigosolis duntax at columnis imposito.	medan det branta taket endast uppbars av stolpar.

För att få denna bokstavliga översättning läsbar och möjlig att förstå, är det nödvändigt, att göra ett par kompletteringar och justeringar. Jag föreslår därför följande med kursiv stil angivna tolkning av Saxos text samt därtill hörande kommentarer.

11. *Det större templets allra heligaste (d. v. s. gudarummet) befann sig i mitten av tillhörande förgård.*

Ordet »fanum» bör här, såsom av textens innehåll tydligt framgår, icke tolkas som helgedomen enligt Norberg, då sistnämnda ord närmast anger hela anläggningen. Riktigare blir då att använda Lindqvists tolkning »det allra heligaste» eller, som jag kortare uttryckt det, gudarummet. Detta befann sig i mitten av tillhörande »vestibuli». Detta ord har av Bugge tolkats som vestibul och av Lindqvist och Norberg som förhall. Då en vestibul eller hall ej gärna kan sägas innesluta ett rum, måste Saxo med detta ord ha menat omgången eller förgården.

12. *Helgedomen hade runtom en (fast) inhägnad, prydd med purpurtyg (på insidan). Det allra heligaste däremot slötos endast med purpur i stället för väggar.*

Norbergs m. fl., visserligen bokstavligt oantastbara, översättning kan ej rimligen återge det verkligt förhållandet, då man ej gärna kan tänka sig, att helgedomen med dess högt i ära hållna gud — och dennes värdefulla skatter, som där måste ha funnits — skulle ha legat öppen och tillgänglig för tjuvar och okynnesfolk. Saxo måste här ha uttryckt sig felaktigt eller också missuppfattat Absalons uppgift. Hans beskrivning här nedan, om huru templet intogs, visar också att en bestämd olikhet förefanns mellan de båda inhägnaderna, förgårdens och det allra heligaste, enär två olika ord med skild betydelse ha använts vid beskrivningen. I förra fallet talas om nedrivande av utsmyckningen (cultus), i senare fallet avlägsnade svennerna förhängena (vela-

men). Säkerligen fanns runt helgedomen en fast inhägnad, dock på insidan prydd med purpur.

13. *medan det branta taket (över det allra heligaste) endast uppbars av stolpar.*

Av Saxos text framgår ej tydligt om enbart gudarummet hade tak eller om taket sträckte sig även över förgården. För mig synes det förstnämnda alternativet klart vara det riktiga. Lindqvist har ej direkt uttalat sig i frågan, men förefaller det av hans förslag för Uppsalatemplet att döma, att han gått in för det senare alternativet. Bugge slutligen anser att Saxos text »troligen utvisar en helig paviljong, som bakom purpurförhängen dolde en sällsam gudabild», och att denna paviljong »stod på en öppen gårdsplats, inhägnad av purpurdraperier», d. v. s. han föreslår i huvudsak samma tydning som härovan förordats som sannolik. Bugge tillägger dock att »intet hinder föreligger för att såväl omgången, som det allra heligaste var täckt med ett stort, troligen pyramidalt tak». Detta senare alternativ kan man dock knappast förorda, då ett sådant stort endast på stolpar uppfört tak med mer än 22 m:s sida antagligen skulle blåsa omkull vid första storm.

Den här anförda tolkningen av Saxos beskrivning av den större helgedomen i Karentia, visar tydligt att kultplatsen där hade en enklare planering än i Arkona, med endast gudarum och således utan förhall. Det allra heligaste hade purpurtyg mellan stolparna i stället för väggar.

Saxo berättar härom vidare: Svennerna revo nu först ned förgårdens utsmyckning och sträckte händerna mot helgedomens inre förhängen. Efter dessas avlägnande syntes ett beläte av ek, vilket hette Rygevit. Denne var från alla sidor ful och löjlig att beskåda, ty svalorna hade byggt bo under hans ansikte och nedsölat hela bröstet med sitt träck. (Denna uppgift visar på att Karentiaförhängena ej lika bra som i Arkona skyddat gudarummet.) Belätet hade sju ansikten under en hjässa, sju riktiga svärd med tillhörande skidor hängde i hans livbälte och ett åttonde höll han draget i höger hand. Guden var mycket större än någon man och så lång att Absalon — biskopen — när denne stod på hans tår knappt nådde hans haka med sin lilla handyxa, d. v. s. guden var ungefär tre m hög, och hade således

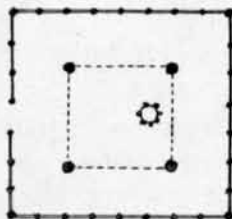

Fig. 8. Hednatemplet i Karentia, perspektiv och plan i 1:500 av Nils Gellerstedt. — Der Heidentempel in Karentia. Perspektivbild und Plan (1:500) von Nils Gellerstedt.

samma längd, som jag uppskattat för guden Svantevit i Arkona. Svennerna högg sedan benen av guden, så att denne med stort brak föll till jorden.

Som en illustration till huru den så beskrivna tempelanläggningen i Karentia kunnat se ut har den visats å bifogade bild (fig. 8). Planens storlek är som förut nämnts ej känd, men kan antagas, att gudahuset hade samma storlek som det i Arkona och i motsvarande anläggning Sæból på Island, varom mera här nedan. Bilden av Karentiatemplet har liksom övriga perspektivritningar framkonstruerats från en plan i skala 1:500.

Svennerna hade nu fått blodad tand, varför de skyndade till nästa tempel i Karentia, där de på samma sätt behandlade dettas gud Porevit, vilken hade fem huvuden. Därefter kom turen till det tredje templet, där guden Porenut, vars huvud hade fyra ansikten och det femte på bröstet, också föll för svennernas yxor. Nästa dag sändes klerkerna och huskaplanerna, klädda i prästerlig skrud, ut för att döpa landets folk och på flera ställen lägga grunden till kristna kyrkor. Sedan Rügenboarne till konungen överlämnat sju stora kistor fulla med gudarnas heliga skatter — varom i beskrivningen utförligt berättas —, lättade den danska flottan ankar och återvände till hemlandet. Emellertid fick Tetislav, den vendiske tidigare herren till Rügen, kvarstå som något slags lydfurste under konung Valdemar. Detta harmade dock dennes allierade, de pommerska furstarna Orlov, enär de, som lön för sin krigshjälp, räknat med att bli herrar över Rügen. De skildes därför från konung Valdemar som ovänner, och härav följde långvariga strider mellan dem och datterna, vilka resulterade i att Pommern med Rügen 1181 blev

tyskt län under den inhemska fursten Bogislav, varefter vendarerna snabbt förlorade sin nationalitet och uppgingo i den tyska befolkningen.

Vi skola nu fortsätta det av Arkona och Karentia avbrutna referatet av Bugges avhandling. Han återger i fortsättningen en beskrivning av »det berömda hednatemplet i Gamla Uppsala, vilket tämligen säkert har stått på platsen». Den är — liksom min förutnämnda uppsats i ämnet — baserad på Adams av Bremens stora verk från 1075 och Lindqvists utgrävningar av 1926. Han karaktäriserar de förutnämnda, från Lindqvists tolkning av stolphålen erhållna rekonstruktionsförslagen, med tak över hela tempelområdet och därav följande orimligt breda och osymmetriskt placerade utbyggnader kring gudarummet, som »missfoster av stavkyrkornas eljest vackra och rationella typ» och förnekar, som även jag gjort, att förslagens takbjälkar skulle ha kunnat hålla för påfrestningarna. Däremot gillar han Ohlmarks uppslag med ett *litet* tempel omgivet av en inhägnad gård, men underkänner såväl konstruktionen av som karaktären hos de av denne gjorda förslagsritningarna till templet och inhägnaderna. Han godkänner ej heller den av Lindqvist m. fl. lanserade tolkningen av Adams ord om den kedja av guld som omgav templet såsom en genombruten och förgylld takkam. »Tro det, den som kan» skriver han. Han anser, att byggnaden »naturligtvis pryts med en verklig guldkedja».

Beträffande grundplanen för Uppsalatemplet enligt Ohlmarks förslag framhåller Bugge, att »säkerligen intet hinder föreligger mot att det kan ha haft sadeltak», men fortsätter därefter omedelbart »det naturligaste är likväl en spetsig firsidig eller helst åttasidig hätta, med en gyllene kedja hängande girlandaktigt ned framför öppningarna mellan de åtta bärande stolparna i två bukter på var av sidorna, där den måste ha »gjort sig utmärkt mot förhängenas purpurfärg».

Om kedjan skall kunna hänga *nedanför taket* och samtidigt — enligt Adam av Bremens ord — finnas *ovan husets branta tak*, där den *omger* templet och glimmar på långt håll, ställes han tydligen inför en olösbar uppgift. Att templet skulle ha ett spetsigt åttasidigt torn gör det minsann icke lättare.

Anser emellertid Bugge, att han med detta förslag lyckats lösa

hednatemplets gåta kommer hans nyssnämnda uttryck »tro det den som kan» osökt i tankarna. Han framhåller emellertid att överensstämmelsen med Karentiatemplet är påfallande stor, varför det ligger nära till hands att uppfatta dem såsom framprungna ur samma inspirationskälla. De ha tydligen bägge bestått av ett paviljongliknande stolpverkshus för gudabilder, utan täta väggar, omgivna av en vigd plats eller vé innanför en inhägnad av stolpar med »tjeld» emellan. Idén till denna tempelform måste skrives han vara hämtad från ciborierna. Någon förslagsritning, utvisande huru detta hans senaste projekt till rekonstruktion av Uppsalatemplet skulle se ut har han emellertid ej presterat och jag har här ej kunnat åstadkomma någon illustration.

I fortsättningen lämnar Bugge en i och för sig intressant redogörelse för ett stort antal ciborier och finner att Uppsalatemplet måste ha fått sin gestaltning inspirerad från dessa. Han framhåller, att de som regel hade kvadratisk planform och med fyra pelare vanligen uppförda över ett altare och uppbärande ett tak av sten eller metall, ofta med kupolformad eller spetsig avslutning (fig. 9), där i vissa fall prydnade guldkedjor hängde. Ej omöjligt synes mig att idén med Adams gyllene kedja kan härstamma från ciborierna (se den vackra bilden fig. 10), men i övrigt haltar jämförelsen betänkligt. De voro sålunda små, vanligen med endast ett par meters sida, för kyrkans kultändamål utförda öppna eller draperiförsedda inomhusföremål, under det att det i Uppsala var frågan om en verklig tempelbyggnad. Där fanns också åtta eller tio stolpar i stället för fyra i mittelkvadraten. Även har man svårt att tänka sig Uppsalatemplet, med dess under stor del av årets råa klimat, såsom öppet, endast skyddat mellan stolparna av lösa draperier, varom Adam för övrigt ej nämner ett ord. Så skedde visserligen enligt Saxo på Rügen, men där, trots dess mildare klimat stod sig ej purpurn. Då Bugge finner överensstämmelsen med ciboriernas formgivning slående och därmed utdömer den hittills allmänt omfattade tanken att hednatemplens arkitektur skulle varit besläktad med stavkyrkornas, har man svårt att följa honom. Att överflytta ciboriernas av sten eller metall utförda takformer till Uppsalatemplets träarkitektur synes ej heller vara lätt. Icke ens

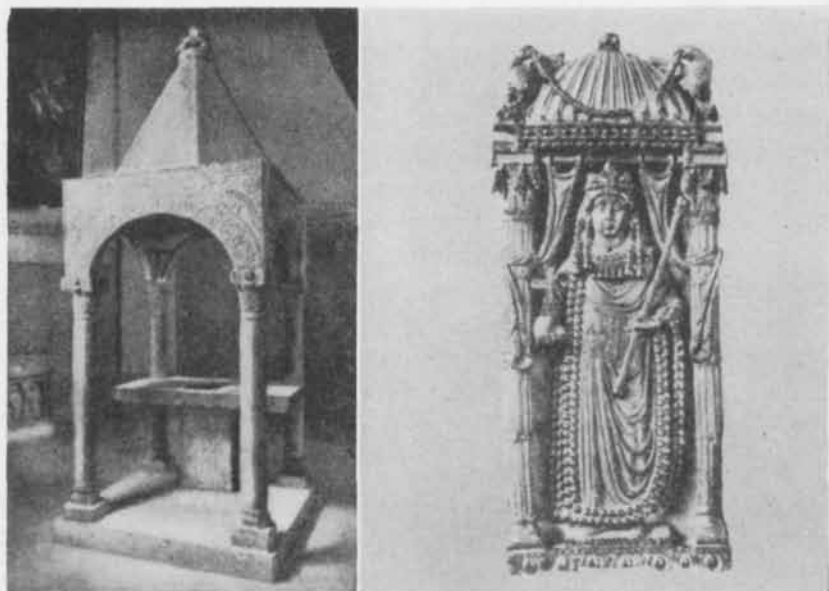

Fig. 9. Ciborium från S. Prospero vid Perugia från slutet av 700-talet. Efter Anders Bugge: »Uppsalatemplet i nytt lys etc.» — Ziborium von S. Prospero bei Perugia Ende des 8. Jahrhunderts.

Fig. 10. Tronciborium med bysantinsk kejsarinna från 500-talet. Bargello, Florens. Efter Anders Bugge: »Uppsalatemplet i nytt lys etc.» — Thronziborium mit byzantischer Kaiserin aus dem 6. Jahrhundert. Florenz, Bargello.

för omslutande av de där placerade tre gudabilderna torde ett ciborium kunna tänkas. Det borde då även ha omnämnts av Adam. Den nära släktskap med eller åtminstone inspirationskälla från ciborierna, som Bugge trott sig finna för Uppsalatemplet, synes därför ej ha stort fog för sig. Den torde inskränka sig till att i båda fallen planformen var fyrsidig.

Emellertid frågar sig Bugge om Uppsalatemplet trots sina vendiska paralleller kanske var ett isolerat fenomen inom den nordgermanska kulturkretsen, eller om det representerade en typ. Han hänvisar därför till en uppgift från början av 1000-talet att i Ledrum, d. v. s. Leire, den då viktigaste platsen i danernas rike, tidigare varit ett stort blot vart nionde år — liksom enligt Adam i Uppsala. Namnet hänger samman med det gotiska »Hleiþra» eller tabernakel med tanke på dess ställning av stänger, som voro klädda med tjeld eller bonader. (Man bör

dock kanske även beakta att tjeld kan betyda icke blott bonader utan även tält.) Ett uttalande anser han också förtjäna beaktande, nämligen i Beowulfkvädet om förfäderna, som gåvo löfte om »veoffer» vid »horg-tjeldene» varför man kan tänka sig helgedomen i Leire som en stolpverksbyggnad med förhängen,

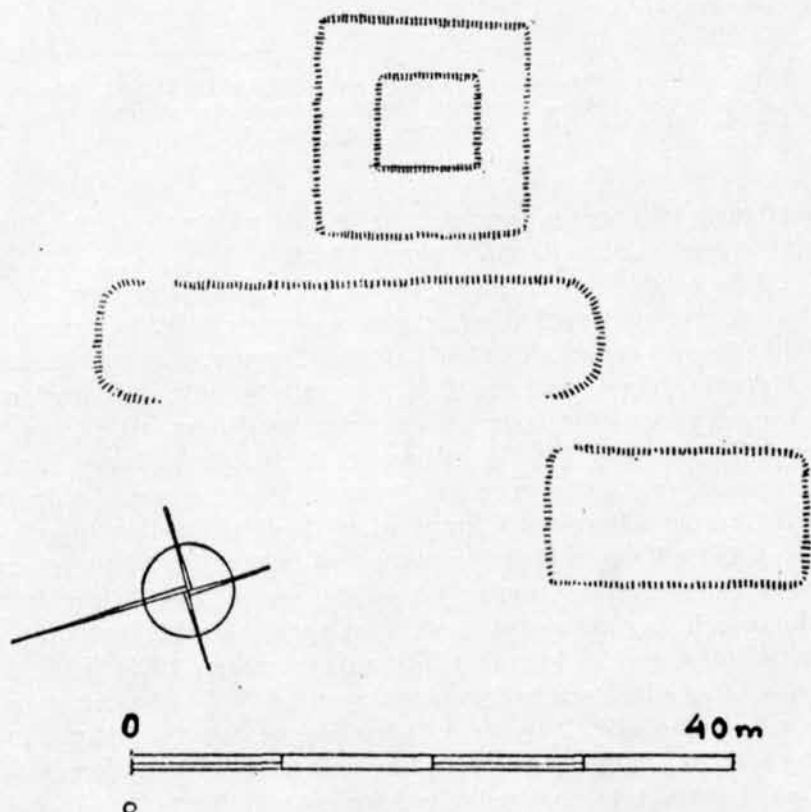

Fig. 11. Kultbyggnader på Sæból i Dyralfjordur på Island. — Kultbauten zu Sæból in Dyralfjordur auf Island.

ett altare invändigt och liggande på en vé, d. v. s. inhägnat område, således en parallell till Ohlmarks Uppsalatempel. Upplysande är också, säger Bugge, en uppgift i Ynglingatal från ca 900 om att kungabröderna i Uppsala Alf och Yngve kallades »Vetjeldets vaktare». En del andra citat ur den forntida litteraturen anser han även peka åt samma håll; i Snorres Olav Tryggvesons saga heter det att, i det berömda hov på Maere, väl det

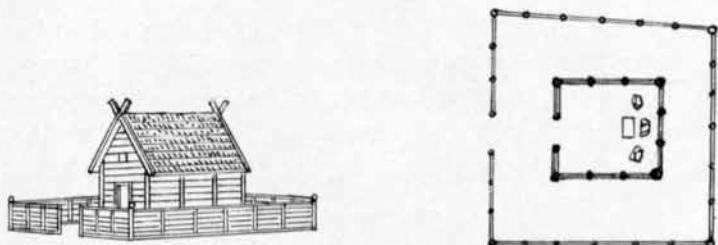

Fig. 12. Perspektiv och plan i 1: 500 av templet på Sæból på Island. Skiss av Nils Gellerstedt. — Perspektivebild und Plan des Tempels zu Sæból, Island. Skizze von Nils Gellerstedt.

viktigaste i Norge, »gudarna satt där inne på sina staller» eller ställningar, således liknande som i Uppsala.

På Sæból på Island finnes emellertid lämningar efter en kvadratisk byggnad med 6,5 m:s sida, i storlek således sammanfallande med innerkvadraten i Arkona, omgiven av en, liksom i Uppsala, något osymmetriskt placerad fyrsidig vall med ca 14 m:s, dock ej helt rätvinkliga, sidor, som visar, att där varit en inhägnad (fig. 11). Säkerligen är detta, säger Bugge, lämningar av en kultbyggnad av liknande karaktär som i Arkona och Uppsala och sannolikt uppförd av ilanddrivet eller importerat trä. Den var möjligen uppförd på mitten av 900-talet av Gisle Surson, vilken under Håkon den gode († 960) drog från Norge och slog sig ned där. Vid den nordiska arkeologiska undersökning som ägde rum på Island sommaren 1939 fastslogs, enligt Aage Roussell, att anläggningen på Sæból är den enda, som har med sakralt bygge att göra. Bugge gör dock ett undantag för Hofstaðir, varom mera här nedan. Huru helgedomen på Sæból kunnat te sig med altare och gudabilder efter Bugges beskrivning visas i plan och perspektiv å ovanstående bild (fig. 12); jag har därvid antagit att den haft torvtak.

Bugge fastslår genom citat från Grimnismål, att de hedniska kultbyggnaderna ha varit högresta och att de båda slagen av sakrala byggnader — hov och horg — administrativt och rangmässigt i allmänhet skulle beteckna, att hov var officiella resp. större och horg privata resp. mindre helgedomar. Sålunda skildrar Snorre i sin Edda tillkomsten av Åsgård, varvid det första, de av Allfadern tillsatta styresmännen, gjorde var att bygga

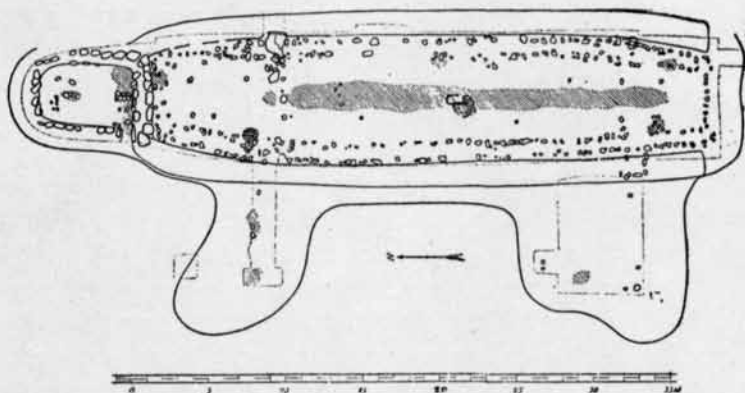

Fig. 13. Hall med altar- och gudarum på Hofstaðir i norra delen av Island. —
Halle mit Götterraum zu Hofstaðir im nördlichen Teil Islands.

hov, d. v. s. ett hus benämnt Gladsheim, där det förutom hans eget högsäte var plats för 12 säten. Därefter gjorde de en annan sal eller hus kallat Vingolf, där gudinnorna hade sin horg. Horg anses i äldre tider ha betytt en uppbyggnad av sten, närmast ett altare, som stod i fria luften, t. ex. i en lund. Senare då det fick hus över sig, blev namnet knutet även till detta, och när den omgivande vé blev avgränsad av en inhägnad blev hov så småningom huvudbeteckning för hela den sakrala anläggningen. Till hovet hörde, åtminstone vid centralhelgedomar, en särskild festhall för bespisningen av den för blotfesterna tillströmmande menigheten. I Uppsala med dess, enligt Bugge, tre gånger om året hållna blot måste det sålunda ha varit omöjligt, skriver han, att samla alla, som kom till måltiden, på den templet omgivande inhägnade marken. I Sæból ser man också resterna av en 34 m lång och 8 m bred »skaalebyggnad» eller gilleshall (med raka väggar och avrundade hörn), där antagligen blotgillena firades, endast tre meter från gudahusets inhägnad. (En motsvarighet till denna gilleshall kan i Gamla Uppsala kanske återfinnas genom grävningar i platån norr om kyrkan.)

Grunden till en byggnad med liknande mått som gilleshallen i Sæból har framtagits i det förut nämnda Hofstaðir (fig. 13), där av namnet att döma ett hov eller kultanläggning skulle ha funnits. Grunden visar en festhall av invändigt 37 m

längd och 8,5 m bredd, där dock avsmalnande mot vardera ändan. En rektangulär tillbyggnad vid ena gaveln med storlek ca 5×7 m är såsom gudarum av särskilt intresse. Där skulle, skriver Bugge, altare och gudabilder stå och blotningen försiggå. Anläggningen synes vara likartad med det hov, som enligt den på 1100-talet författade Eyrabyggja-sagan uppfördes av Torulf Mostrarskjegg, då han på Harald Hårfagers tid (868—930) drog till Island och medtog såväl timret som jorden under altaret för sitt nybygge där. I beskrivningen omnämnes, att »byggnaden hade ingång på den ena långsidan fram emot tvärväggen och med de högsta stolparna innanför, samt längre inne ett hus som liknar koret i en kyrka nu». Inne i denna tillbyggnad stod enligt Bugge stallen eller altaret — med huvudgudens ring, blotboll och skvättkvast, liksom gudarna voro uppställda omkring altaret i detta »afhús». I Hovstaðir anser emellertid Roussell, att afhúset skulle vara äldre än hallen, varför Bugge tänker sig att det tidigare skulle ha varit kärnan i en kulturanläggning liknande den i Sæból. Hallen skulle användas till fester, även blotsfester, men osäkert är om den hade anknytning till gudstjänsten. Han anser, att detta slag av sakral byggnad skulle ha uppkommit genom att såväl det gamla, på kvadratisk grund uppförde altarhuset med omgivande ingärdade område, som utspisningshallen, slopades och ersattes av ett gudahus sammanbyggt med festhallen. Bugge poängterar, att gudahuset måste ha varit högre och därför räckt upp över hallen. Han meddelar även till slut, att denna sammanflyttning skulle ha varit regel i hednatidens slutperiod på Island, d. v. s. mot slutet av 900-talet.

Mitt referat av Bugges avhandling är härmed avslutat. Det har som synes resulterat i en genomgående kritik av såväl hans som de tidigare förslagen till rekonstruktion av hednatemplen på Rügen. Ej heller har jag kunnat acceptera den av honom förmodade nära samhörigheten mellan ciborierna och vare sig dessa tempel eller Uppsalatempet.

Det »streiflys», som han utlovat för »den gammelnordiske kultusbygning» synes däremot vara av stort intresse och värde. Av de i detta avhandlingens sista kapitel lämnade meddelandena fäster man sig särskilt vid uppgifterna om vé, d. v. s. det inhäg-

nade området utanför templet, om tjeld eller bonader, som tillhörde kulten samt förefintligheten av två slags kultbyggnader, hov och horg, av vilka, om jag förstått honom rätt, hov skulle motsvara typen Sæból och horg hallen i Hofstaðir, där ett äkta förbund skulle ha slutits mellan denna hall och ett från typen Sæból härstammande altar- och gudahus.

Min kritik har emellertid även haft till följd ett försök att föra frågan framåt genom skisserande av förslag till rekonstruktion av templen i Arkona, Karentia och Sæból. Dessa förslag, jämte det förut publicerade för Gamla Uppsala, visa *samtliga* tydligt på en annan och ny byggnadstyp för hednatemplen än vad någon av de föregående förslagsställarna — med undantag för Ohlmarks beträffande hans Uppsalatempel — kommit till. Uppsala och Arkona hade sålunda gudarum och förhall, Karentia och Sæból endast gudahus, men i *samtliga* fall fanns en icke taktäckt, men inhägnad förgård eller vé utanför detta.

Frestande vore nu att söka spåra det byggnadshistoriska sammanhang, som måste finnas inom de här berörda två typerna av kultbyggnader. En verklig sådan utredning skulle dock svälla ut till ett omfång, som måste kräva bokformat. Några uppgifter härom har jag emellertid i korthet velat sammanställa som avslutning på denna uppsats.

Typen Horg, i Bugges avhandling representerad av hallbyggnaden på Hofstaðir, men även av den med gudabild försedda hallen i Onbacken vid Bollnäs (fig. 14), karaktäriseras av den avlånga planen och den mot ändarna avsmalnande formen med de buktande väggarna och av de innanför och nära följande dessa stående raderna av stolpar, som uppburo taket, och är således en jag skulle vilja kalla den de krökta linjernas typ. Karaktäristiskt är också att ena gaveln vanligen är snedställd. Denna typ förefaller att röja sitt ursprung från sten- och bronsålderns runda eller elliptiska hyddor, som vi i plan känna från många utgrävningar och beträffande uppbyggnaden från graveller husurnorna, vilka avbilda byggnader från tiden. Typen Hov däremot, vilken vi som tempelanläggning nu lärt känna från Gamla Uppsala, Arkona, Karentia och Sæból, karaktäriseras av sin fyrsidiga och rätvinkliga plan, med alltigenom raka väggar, d. v. s. de räta linjernas, av tillgång till rakvuxet trä

betingade typ. Båda typerna synes i sin härstamning kunna härledas mycket långt tillbaka och åtminstone till den äldre delen av romersk järnålder. Vi se sålunda på Rings i Hejnum, Gotland, med byggnadsgrunder från 200—400-talet, att två av de fyra hallarna ha svagt krökta långväggar och två nästan alldeles raka, liksom även den stora hallen i Känne i samma land-

Fig. 14. Grund till byggnad från vikingatiden, med hål efter gudabild, vid Onbacken i Bollnäs; utgrävd 1923 av Gust. Hallström. — Plan eines Gebäudes der Wikingerzeit mit einer Grube für Götterbild bei Onbacken in Bollnäs, Hälsingland, Schweden; nach Ausgrabungen 1923 von Gust. Hallström.

skap, har en plan från vilken de båda typerna kunna härstamma. Av Hofstaðirs- eller de krökta linjernas typ finna vi en mängd byggnadsgrunder bland de s. k. kämpagravshusen, som vi väl känna till, särskilt från dr Mårten Stenbergers förnämliga verk om byggnader från äldre järnåldern.¹² En god representant av denna typ, med liksom i Hofstaðir bred och låg stenvägg och högt, troligen buktande tak, finna vi i den bekanta Lojsta hall på Gotland¹³ från tidig folkvandringstid (200—400-talen). Den oregelbundenhet i planen som kan konstateras såväl för väggarnas som de taket uppbärande stolparnas placering har av dr Stenberger påvisats härröra från att på såväl Gotland som Öland nästan uteslutande krokvuxet lövträd fanns tillgängligt som byggnadsmateriel. Det är märkligt att finna, huru denna plantyp nästan oförändrad kunnat i Hofstaðir på Island dröja sig kvar genom århundraden.

Man ställer sig emellertid skeptisk till den på Lojsta utförda restaureringen. Den är ej riktig. Mer antagligt är det, att denna byggnad, som i plan klart tillhör de krökta linjernas typ, även hade tak och gavlar med formgivning som bättre anslöte sig till

¹² Mårten Stenberger, Öland under äldre järnåldern, Sthlm 1933.

¹³ G. Boëthius och J. Nihlén, Lojsta hall, Fornvännen 1932.

Fig. 15. Husgavlar från bildsten i Klintebys, Klinte, Gotland, från 700-talet. — Hausgiebel auf einem Bildstein in Klintebys, Ksp. Klinte, Gotland, vom 8. Jahrhundert.

denna. Vi ha emellertid en avbildning av förhistoriska gotlands-
hus, nämligen på bildstenen från Klintebys i Klinte från början
av 700-talet, en bild som visar en klar anslutning till denna typ.
Byggnaderna där ha högresta hornprydda gavlar med buk-
tande ända från marken sig höjande tak (fig. 15).¹⁴ Inom parentes
sagt har även porten en intresseväckande form. Även kan fram-
hållas, att den långa raden av tättställda gavlar för tanken på
att bildstenens motiv synes vara hämtat från en anläggning på-
minnande om byggnaderna i Ismanstorps borg på Öland. Sten-
berger påvisar även vissa likheter mellan denna och de ven-
diska stadsanläggningarna i Arkona och Karentia. Skulle man
rekonstruera Lojsta hall i anslutning till Klintebys gavlar finge
man en sektion av ungefär det utseende bilden å nästa sida
(fig. 16) visar, där dock bildstenens påtagligt överdrivna höjd-
skala modererats. På sektionsritningen har för jämförelse även
den utförda rekonstruktionen inprickats.

Huru denna egendomliga gavelform från Klintebys kunnat
kvarleva genom långa tidsrymder torde man även kunna kon-
statera genom den nästan exakt lika formen å den av stenhug-
gare Näsbyörn i mitten av 1000-talet huggna gaveln till det s. k.
Eskilstunamonumentet, nu i Statens historiska museum.

¹⁴ Mårten Stenberger, Människan i Gotlands forntid, Svenska turist-
föreningens årsskrift 1940.

Från denna byggnadstyp utan träväggar men med högt och kraftigt buktande tak, måste den senare, i plan likartade typ ha utvecklats, som karaktäriseras av verkliga ytterväggar av trä, och därovan antagligen ett dock mindre brant sadeltak. Den kända, av dr Gustaf Hallström frambragta grunden till en vikingatidsbyggnad vid Onbacken i Bollnäs, torde ha tillhört denna utveckling av typen. Märklig är denna byggnad icke minst för att en gudabild synes ha varit uppställd inne i hallen, och sålunda också varit en kultbyggnad (av typen »horg»).

En något senare gren från samma stam representeras av byggnaderna i det storslagna härläget Trelleborg på Själland,¹⁵ vilket torde ha skapats under medverkan av Englands erövrare, Sven Tveskägg (konung 986—1014). Borgens byggnader ha som

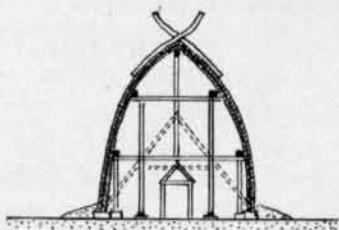

Fig. 16. Tvärsektion av Lojsta hall på Golland. Skiss av Nils Gellerstedt i 1:500. Streckade linjer utvisa den utförda rekonstruktionen. — Querschnitt der Lojsta Halle, Golland, Skizze von Nils Gellerstedt. 1:500. Die unterbrochenen Linien zeigen die durchgeführte Rekonstruktion.

bekant i stort sett samma planform som de förutnämnda. Till skillnad mot dessas oregelbundet buktande väggar bilda dock långväggarna i borgens hus en jämn elliptisk båge. Dessutom äro de runt om försedda med en kolonnad, tydande på inspiration från Syd-europa. Att observera är även, att väggarna synas ha haft liknande konstruktion som i Urnäs stavkyrka (från omkr. 1060), varvid dock stavarna-plankorna i Trelleborg varit, liksom stolparna

i Uppsala, nedgrävda i marken. För den rekonstruktion av en Trelleborgs-byggnad som utförts på platsen har såsom förebild använts det kända danska relikskrinet från Kordula i Kammins domkyrka, Pommern, med kraftigt krökt taklinje, i övrigt sannolikt en avbildning av ett Trelleborgshus. En med Trelleborg likartad anläggning återfinnes som bekant även i Aggersborg vid Limfjorden på Jutland.¹⁶ Den är ännu större och har haft 48 mot Trelleborgs 32, men alldeles likadana bygg-

¹⁵ Poul Nørlund, Trelleborg, Khvn 1948.

¹⁶ C. G. Schultz, Vikingelejren ved Limfjorden, Fra Nationalmuseets arbejdsmark, Khvn 1949.

Fig. 17. Björns gravsten från mitten av 1100-talet, Botkyrka, Södermanland. — Der Grabstein Björns aus der Mitte des 12. Jahrhunderts, Botkyrka, Södermanland, Schweden.

nader, med arkadförsedda väggar och mot gavlarna jämnt avsmalnande plan. Den märkliga regelbundenhet i byggnadsstilen, som vi finna i Trelleborgs-typen, bryter in under vikingatidens största kraftutveckling, d. v. s. i slutet av 900-talet, eller samma tid som vi anta vara byggnadstiden för Uppsalatemplet. Detta faktum ger anledning till eftertanke.

En intressant illustration till huru de krökta linjernas typ från denna tid kunde vara uppbyggd, visas av Björns gravsten (fig. 17), från mitten av 1100-talet, i form av huvudbyggnaden på hans faders gård Hammarby i Botkyrka. Stenen finnes utställd på Statens historiska museum. Denna Björn uppbyggde 1128 den till brodern Sankt Botvid vigda kyrkan i Botkyrka. Märklig är den om Trelleborgs kolonnader erinrande arkaden å långväggen. Det mest karaktäristiska är dock byggnadens utöskt vackra och konsekvent genomförda linjeföring. Såväl i plan som på det valmade takets uppbyggnad möter oss samma fina alltid svagt krökta linjer, som vi även finna i vikingatidens eleganta skeppsbyggnadskonst. Intressant är även att finna taknocken utformad som kölen på en båt. Björns grav visar, huru denna den mest fulländade av den krökta linjens byggnadstyp har gestaltat sig. Den blev dock den sista av sitt slag. I korut-

byggnaden på gaveln kan man i fantasien tänka sig Björn för rättande sin andakt, vid sitt där uppställda altare och kristus- eller madonnabild, på liknande sätt som ägaren till Hofstaðir tillbad sina gudar vid altaret i det även där från hallen som ett kor utskjutande gudarummet. Vid denna snabba vandring genom seklerna ha vi kunnat följa de krökta linjernas typ från vaggan till graven, från urtypen i Lojsta till den fulländade byggnadskroppen i Botkyrka.

Vi skola nu som avslutning lämna några uppgifter om härstamningen och utvecklingen av de raka linjernas typ sådan jag funnit den representerad av templen i Gamla Uppsala, Arkona, Karentia och på Sæból med kort rektangulär plan, raka väggar, sadeltak och ingång vid den ena gaveln. Det är ju en urgammal byggnadstyp, som vi finna rikt företrädd redan i den gamla grekiska arkitekturen med dess marmortempel, vilka som bekant i sin tur äro ättlingar av en tidigare nu försvunnen träarkitektur. Som förut omtalats synes typen i Sverige även kunna föras tillbaka till den äldre järnåldern. De arkeologiska vittnesbörden från de följande århundradena äro dock för den egentliga Norden mycket sparsamma. I Västeuropa finna vi dem rikligare, och i Danmark har intressanta utgrävningar visat sammanhörigheten mellan byggnadsskicket i dessa länder. Den enda beskrivning vi ha om en hallbyggnad från folkvandringstid finna vi som bekant i Beowulfskvädet från början av 700-talet. I detta berättas om hallen Hjort, som danernas konung Hrodgar, från 500-talet, uppförde. Den var »en hallbyggnad, ett mjödhus större än människors barn någonsin skådat. Den var timrad» och tillhörde således de raka linjernas typ. Vidare var den försedd med pelare, för uppbärande av det höga taket, varför man kan antaga, att den var uppförd som en hög, troligen treskeppig stolpverksbyggnad med verkliga timrade väggar, vilka voro »utan och innan konstrik hopsmidda med järnband». Av beskrivningen finna vi vidare, att den »stätlig och guldglänsande reste sig hög och vid mellan hornen; dess glans lyste över många länder». Invändigt var den uppförd på syllar med fasta guldsmyckade mjödbänkar, taket var guldsmyckat, och guldskimrande bonader med underbara scener skeno längs väggarna. Beskrivningen för ovillkorligen tanken på Adams ord om det

Fig. 18. Byggnad tillhörande Älvrosgården på Skansen i Stockholm. Foto Nordiska Museet. — Nebengebäude des Älvrosgård auf Skansen in Stockholm.

med guld helt smyckade Uppsalatemplet. Hallen Hjorts byggnadstyp vilja vi gärna tänka oss hava utvecklat sig genom århundradena fram mot dess sentima ättlingar med avgudatemplens och stavkyrkornas former. Att anteckna är även utgrävningarna i vikingatidens Stellerburg med nästan uteslutande rektangulära husgrunder. De tidigare beskrivna templen, vilka rekonstruerade enligt min tydning jag skulle vilja kalla den nya Uppsalatypen, såväl de förnämligare i Uppsala och Arkona med gudarum och förhall som de enklare med endast gudahus i Karentia och Sæból, synas visa klar släktskap i byggnadstyp med stavkyrkorna och i första rummet med de enskeppiga. Vi finna vidare huru den nya Uppsalatypen gått igen och utvecklats i våra allmogebyggnader fram mot vår egen tid. Som ett gott exempel härpå har jag medtagit en bild av den kanske äldsta av byggnaderna på Skansen — den lilla vackra stolp-

boden vid Älvrosgården (fig. 18). Dess originellt formade taknock och med drakhuvud försedda horn kan t. o. m. tänkas ha haft en liknande förebild på Arkonatempel (se fig. 6).

Vi söka däremot förgäves inom den nordiska träbyggnadskonsten efter någon motsvarighet till den stora, av Lindqvist för Uppsala och av Bugge för Arkona rekommenderade tempeltypen, med i plan två kvadrater inom varandra och ett hela området övertäckande tak. Bugge har nu för Arkonas tempel sökt släktskap med eller åtminstone influenser från sydliga traktors ciborier men med svagt resultat. Vendentempler voro, trots deras idolors asiatiska härstamning, i sin byggnadstekniska utformning säkerligen mera besläktade med den nordiska träbyggnadskonsten än med den sydliga eller orientaliska stenkulturen.

I slutorden av sin avhandling framhåller professor Bugge, att man måste »till fantasiens värld hänvisa påståendet om det nordiska hednatempel: hovet som en efterbildning av kyrko-huset». Om han därvid, såsom torde ha varit fallet, avsett ett utdömande av de på Lindqvists Uppsalaplan grundade stora treskeppiga tempelförslagen, vill man gärna giva honom rätt.

Ett godkännande av, att stavkyrkornas typ och den nya Uppsalatypen ha ett gemensamt ursprung, kan man däremot icke komma ifrån.

ZUSAMMENFASSUNG

Nils Gellerstedt: Uppsala und Arkona.

In diesem Aufsatz werden die Hauptpunkte der Ende 1950 erschienenen norwegischen Abhandlung »Der Uppsalatempel in neuem Licht und Scheinwerferbeleuchtung über die altnordischen Kultbauten» von Professor Anders Bugge in Oslo wiedergegeben. In Zusammenhang damit prüft Verf. Bugges von den Ziborien der Mittermeerländer (vgl. Abb. 9 und 10) inspirierten Vorschlag für das Aussehen der Heidentempel auf Rügen. Wie der Arkonatempel gemäss diesem Vorschlag erbaut gewesen sein sollte zeigt Abb. 4, und wie gemäss Dr. Ohlmarks' früherem Vorschlag wird in Abb. 3 vorgeführt.

Verf. hebt hervor, dass diese Vorschläge auf fehlerhaften Deutungen der Beschreibung dieser Tempel in der *Historia Danica* des Saxo Grammaticus beruhen. Er liess daher eine neue Übersetzung jener schwerverständlichen Stellen anfertigen und nahm sie sowie die übrigen einschlägigen Angaben Saxos, zusammen mit einer Untersuchung der Aus-

grabungsergebnisse (Abb. 2), zum Ausgangspunkt für Rekonstruktionsvorschläge des Arkonatempels in zwei Alternativen (Abb. 5 und 6). Diese Vorschläge — besonders Abb. 5 — zeigen im Prinzip eine sichtliche Übereinstimmung mit dem Rekonstruktionsvorschlag des Heidentempels in Alt-Uppsala (Fornvännen Okt. 1950), nämlich einen in einen Götter- und einen Vorraum gegliederten und an drei Seiten von einem unbedeckten Vorhof umgebenen Tempel. Während in Uppsala Pfahllöcher auf eine einfache Umfriedung des Vorhofs schliessen lassen, zwingt die grosse Breite der Grundmauer in Arkona zur Annahme, dass dort eine doppelte Umzäunung bestand, ausgebaut zu einer Verteidigungsanlage mit Wehrgang, offenbar für die von Saxo erwähnte zahlreiche Leibwache des Hohenpriesters. Für die Konstruktion des Wehrganges hat in der einen Alternative vorschlagsweise Dinkelsbühl, in der anderen Nördlingen (Abb. 7) als Vorlage gedient. Der Karentiatempel wird ebenfalls in Übereinstimmung mit der neuen Deutung von Saxos Beschreibung in einer Skizze dargestellt, nämlich als ein von einem umfriedeten Vorhof gänzlich umschlossener Götterraum (Abb. 8).

Verf. verwirft Bugges früheren Vorschlag (Abb. 1) zur Rekonstruktion des Uppsalatempels, desgleichen dessen jetzt vorgelegten, aber nicht illustrierten Vorschlag mit einem achteckigen Turmhelm auf viereckigem innerem Grund. Verf. begrüsst jedoch, dass Bugge unter hauptsächlichlicher Benutzung altisländischen Schrifttums den altnordischen Kult und dessen Bauten in die Erörterungen einbezogen hat, und liefert im Zusammenhang damit eine Rekonstruktionsskizze des Tempels zu Sæból auf Island (vgl. Abb. 11 und 12).

Schliesslich versucht Verf. die baugeschichtliche Herkunft der bei den nordischen Tempelbauten anscheinend vertretenen zwei Haupttypen zu ermitteln, des Typus der »krummen Linien« in Hofstaðir auf Island (Abb. 13) und in Onbacken in Hälsingland, Nordschweden, (siehe auch Abb. 14, 15 und 16) und des Typus der »geraden Linien«, der gemäss Verf. auch durch die Tempel »des neuen Uppsala-Typus« mit rechteckigem Zweiraumtempel in Uppsala und Arkona oder mit bloss einem Götterraum in Karentia und Sæból vertreten wird.